

УДК 343.985:343.347

Окушко А. В. – аспірант наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Особливості проведення обшуку під час розслідування незаконної реалізації через аптечні мережі наркотичних (психотропних) лікарських засобів

Визначено чинники, які зумовлюють необхідність проведення обшуку на початковому етапі розслідування незаконної реалізації через аптечні мережі наркотичних (психотропних) лікарських засобів замість огляду місця події та тимчасового доступу до речей і документів. Окреслено напрями підготовки слідчого до специфіки підготовчого етапу обшуку. Проаналізовано заходи, які необхідно здійснювати для ефективного проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Ключові слова: обшук, наркотичні (психотропні) лікарські засоби, аптечна мережа, порушення правил обігу контрольованих речовин.

Незаконна реалізація через аптечні мережі наркотичних (психотропних) лікарських засобів повсякчас спричиняє резонанс у суспільстві, унаслідок чого правоохоронні органи звинувачують у бездіяльності та корумпованості.

Тому набуває актуальності належна реакція з боку поліції на зазначені протиправні дії. На початковому етапі розслідування таких злочинів головне значення має обшук приміщень, з яких здійснюють протиправну реалізацію наркотичних (психотропних) лікарських засобів. Успішне проведення обшуку є запорукою належного збирання доказів, гарантією ефективного досудового розслідування кримінального провадження. Попри те, що в науковій літературі практику проведення обшуку розроблено досить детально, залишаються невирішеними окремі питання щодо тактики його проведення у провадженнях, які стосуються протиправної реалізації наркотичних (психотропних) лікарських

засобів через аптечні мережі. Бракує обґрунтованих методик виявлення та вилучення речових доказів під час здійснення цієї слідчої (розшукової) дії, що й свідчить про актуальність пропонованої увазі статті.

Загальну тактику проведення обшуку досліджували такі вчені-криміналісти та процесуалісти В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, С. Ф. Денисюк, А. В. Дулов, О. О. Закатов, В. О. Коновалова, О. М. Кузів, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, І. Ф. Пантелєєв, М. В. Салтевський, В. М. Тertiшник, В. Ю. Шепітько, О. Ю. Ямпольський та ін. Водночас особливості здійснення обшуку за фактом реалізації через аптечні мережі наркотичних (психотропних) лікарських засобів у науковій літературі не проаналізовано.

Мета цієї статті – розглянути специфіку тактики проведення обшуку під час розслідування незаконної реалізації через аптечні мережі наркотичних (психотропних) лікарських засобів.

Необхідно з'ясувати, чому під час розслідування цього виду злочину як першочергову слідчу (розшукову) дію слід проводити обшук, а не огляд місця події чи тимчасовий доступ до речей і документів.

Фактичною підставою для проведення обшуку в такому разі є наявність достатніх відомостей, які свідчать, що приміщення (аптеку, аптечний кіоск) використовують з протиправною метою – для реалізації наркотичних (психотропних) лікарських засобів без відповідних рецептів і порушуючи встановлені правила. Необхідність проведення обшуку пов'язана з отриманням достатніх відомостей про знаряддя кримінального правопорушення або майно (речі й цінності), одержане внаслідок його вчинення, а також інші предмети та документи, важливі для розкриття правопорушення чи забезпечення цивільного позову, відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення.

Обшук у кримінальних провадженнях зазначеної категорії слід проводити у зв'язку з такими обставинами:

– до об'єктів, де здійснено злочин, пов'язаний з незаконною реалізацією наркотичних (психотропних) лікарських засобів, можуть бути причетні інші структурні підрозділи, а документацію з обліку підконтрольних речовин зберігати в центральному офісі аптеки чи іншому приміщенні. Таким чином, здійснюючи огляд місця події в аптеці, правоохоронці надають можливість правопорушникам знищити, виправити чи змінити документацію

або припинити тимчасово протиправну діяльність в інших аптеках чи аптечних кіосках;

– об'єктом пошуку, переважно, є документація та наркотичні (психотропні) лікарські засоби, які можуть зберігати в окремих приміщеннях навіть на території одного суб'єкта господарської діяльності. Тому територія обшуку місця події значно ширша, ніж територія огляду;

– відповідно до правил обігу наркотичних (психотропних) лікарських засобів, їх здебільшого мають зберігати в замкнутих спеціальних приміщеннях, сейфах чи металевих ящиках. Саме під час обшуку дозволено примусово відкривати приміщення та схованки, де зберігають такі засоби, що не завжди можливо здійснити під час огляду місця події;

– більшість аптечних кіосків й аптек як суб'єкти господарської діяльності належать до приватної форми власності, саме тому потрібна ухвала судді на здійснення огляду цих об'єктів, щоб було дотримано норми Конституції України та кримінального процесуального законодавства [1].

У процесі розслідування аналізованого виду злочинів тимчасовий допуск до речей і документів як слідчу (розшукову) дію застосовують на подальших етапах кримінального провадження. Зазначене зумовлено тим, що під час виявлення порушень установлених правил обігу наркотичних (психотропних) лікарських засобів необхідно не лише вилучати речі та документи, а й фіксувати навколишню обстановку, де відображено факт порушення встановлених правил обігу.

Особливостями підготовчого етапу обшуку у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом незаконної реалізації через аптечні мережі наркотичних (психотропних) лікарських засобів, є завдання встановити:

– кількість об'єктів, де будуть здійснювати обшук, їх точну адресу. Наприклад, досвід практичної діяльності в підрозділах Національної поліції засвідчує, що порушення правил обігу не обмежується одним об'єктом, якщо це стосується аптечних закладів. Документацію на придбання чи реалізацію наркотичних (психотропних) лікарських засобів можуть щодня вивозити з аптечних закладів у центральний офіс суб'єкта господарської діяльності для зберігання. І якщо таку документацію своєчасно не вилучити, то злочинці можуть скористатися цим для виправлення відомостей в документах або знищити їх;

– точне розташування приміщень, де будуть проводити цю слідчу (розшукову) дію. У деяких аптечних закладах приміщення можуть бути багатокімнатні, переобладнані із житлових або приміщень сфери побутових послуг, тому призначення деяких із них може залишатися невідомим або прихованим. З метою ефективного проведення обшуку необхідно заздалегідь ознайомитися з планом-схемою об'єкта, а також установити місця (приміщення), що підлягають обшуку, зокрема, слід акцентувати на підвалах, інших побутових спорудах і приміщеннях, спорудах, що розташовані поруч на ділянці місцевості, яка підлягає обшуку;

– шляхи підходу та способи проникнення до приміщення або на ділянку місцевості, що підлягають обшуку, а також можливі шляхи втечі учасників протиправних дій. Така інформація надасть можливість правильно визначити розстановку задіяного особового складу, передбачити способи вчинення протидії слідчо-оперативній групі. Перед початком проведення обшуку необхідно врахувати можливі випадки знищення під час слідчої (розшукової) дії речових доказів, які підтверджують факт правопорушення (наприклад, знищення видаткових і прибуткових накладних тощо), дооформлення необхідних документів (дописування в журнали обліку додаткової інформації, виписування нових накладних тощо). На практиці непоодинокими є випадки викидання через вікна, балкони тощо речових доказів незаконної діяльності осіб, причетних до порушення встановлених правил обігу наркотичних (психотропних) лікарських засобів, а також утечі безпосередніх учасників протиправних дій;

– необхідність обов'язкового проведення обшуку осіб, які перебувають у приміщенні (аптеці, аптечному кіоску), що неможливо здійснити під час огляду місця події й тимчасового доступу до речей і документів. Аналіз слідчої та судової практики, а також власний досвід практичної діяльності свідчить, що провізори та фармацевти часто зберігають наркотичні (психотропні) лікарські засоби при собі.

Не можна нехтувати можливістю підвезення під час здійснення обшуку документів, які дооформили на інших об'єктах, або проникнення в аптеку керівництва закладу з метою вчинення тиску на підлеглих. Також працівники аптечного закладу можуть

приховувати від обшуку інші не обліковані наркотичні (психотропні) лікарські засоби в тайниках чи сховищах.

Таким чином, під час підготовки до проведення обшуку слідчий може доручити оперативним працівникам зібрати необхідні відомості про приміщення, де планують здійснити обшук, осіб, які там перебувають, тощо. Слідчий спільно з працівниками оперативних підрозділів має продумати план швидкого й ефективного проникнення до місця, де буде проведено обшук, умов ретельного, ефективного та результативного обшуку, добору понять. Щоб отримати допомогу з питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають право запросити спеціалістів.

Питання проведення обшуку місць незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів досліджували М. С. Хруппа, О. М. Стрільців, Д. Й. Никифорчук, О. П. Замошець та ін. На підставі їхніх праць і з урахуванням наявної слідчої практики, вважаємо за доцільне визначити ключові аспекти в цьому напрямі.

Для забезпечення результативного проведення обшуку його слід спланувати, узгодити дії слідчого з працівниками оперативних та інших підрозділів, яких залучають, забезпечити умови для проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Необхідно дослідити комплекс питань, які стосуються обставин місця обшуку, визначити взаємне розташування та взаємозв'язок елементів обстановки; потрібно акцентувати на стані предметів, об'єктів, які обшуковують (сейфи, залізні ящики, де зберігають наркотичні (психотропні) лікарські засоби), а також документації, місцях їх незаконного зберігання (тумбочки, шафи, інші приміщення тощо) [2, с. 453]; відшуканні сховищ і тайників, у яких можливе зберігання рецептурних бланків, документів «чорної» бухгалтерії, необлікованих наркотичних (психотропних) лікарських засобів. Предмети чи речовини, які в них знаходяться, містять інформацію про порушення правил обігу наркотичних (психотропних) лікарських засобів і згодом стають речовими доказами [3, с. 22]. Водночас до початку проведення обшуку додатково здійснюють такі заходи:

– блокують вікна, балкони, вхідні двері, щоб не допустити викидання предметів і документів з об'єкта (приміщення), у якому здійснюють обшук, а також утечі працівників цього закладу;

– працівників аптечного закладу відмежовують від робочих місць з метою збереження речових доказів, що свідчать про факт придбання чи реалізації наркотичних (психотропних) лікарських засобів;

– працівників закладу ізолюють з метою запобігання можливості обговорення та розроблення версій захисту щодо вчиненого правопорушення;

– закривають усі входи та виходи з метою недопущення проникнення сторонніх осіб на місце проведення слідчої (розшукової) дії. Необхідно враховувати, що керівництво аптеки зазвичай має дублікати ключів;

– блокують засоби зв'язку (стаціонарні та мобільні телефони, Інтернет), які наявні в аптеці та в затриманих осіб.

Значну роль під час обшуку відіграє працівник підрозділу протидії наркозлочинності, який за дорученням слідчого: 1) проводить опитування громадян, що володіють необхідними відомостями; 2) вживає заходів для виявлення додаткових джерел інформації про осіб, які можуть бути причетні до злочину, та доповідає про них слідчому; 3) пояснює слідчому сутність порушення встановлених правил обігу наркотичних (психотропних) лікарських засобів, орієнтує його на виявлення певних слідів злочинної діяльності; 4) виявляє місця можливого зберігання речових доказів учинення злочину, про які доповідає слідчому.

У процесі обшуку необхідно обов'язково здійснювати фотографування та відеозапис, використовуючи відповідні таблиці, що дасть змогу зафіксувати: безпосередньо факт виявлення предметів; дотримання всіх процесуальних правил проведення слідчої дії, грамотність дій членів слідчої групи. Після проведення орієнтувальної, оглядової відео- і фотозйомки приміщення та всіх попереджувальних заходів здійснюють безпосередній обшук об'єкта (приміщення), щоб виявити предмети злочинної діяльності й інші речові докази. Потім у визначеному порядку обшукують осіб, яких затримали на місці вчинення злочину [4, с. 15–17].

Під час виявлення схованки або місця зберігання наркотичних (психотропних) лікарських засобів необхідно вимагати від понятих засвідчити факт виявлення, тобто підійти до виявленого місця (схованки), зафіксувати факт вилучення наркотичних (психотропних) лікарських засобів та інших предметів, вислухати від осіб, у яких проводять обшук,

інформацію про походження цих предметів і засвідчити факт вилучення та відповідного пакування виявлених предметів.

Наступним етапом обшуку є вилучення слідів з предметів, які є речовими доказами. У протоколі обшуку зазначають повний перелік усіх вилучених предметів. Вилучені предмети та речовини упаковують й опечатують, а за потреби – зважують. Не можна змішувати виявлені в різних місцях об'єкти, кожен із них упаковують окремо. Капсули та пігулки не лише зважують, а й підраховують. У випадках, коли пігулок значно більше, ніж 100 штук, обмежуються зважуванням однієї сотні, а потім обчислюють їх загальну кількість шляхом ділення загальної їхньої ваги на вагу однієї пігулки. Кожен речовий доказ поміщають в окремий контейнер [5, с. 124].

Під час відпрацювання версії про одержання наркотичних (психотропних) лікарських засобів з аптек за підробленими або незаконно виписаними рецептами важливими об'єктами пошуку є безпосередньо рецепти. У разі їх виявлення встановлюють: колір паперу бланка рецепта, наявність на ньому пошкоджень; наявність підписів (завідувача відділення або головного лікаря), обов'язкових для справжнього рецепта; кількість наркотичних (психотропних) лікарських засобів, виписаних на одному бланку (дозволено виписувати тільки один засіб); хто виписав рецепт; наявні реквізити; граматичні помилки, сліди підчищення і травлення, передусім у тих місцях, де ставлять дату, вартість; стан відтисків печаток і штампів.

Важливим етапом у проведенні обшуку є складання протоколу цієї слідчої дії. До описових ознак належать: місцерозташування об'єкта та конкретного місця проведення обшуку, розміщення предметів, які виявлено на місці події, на момент проведення обшуку; характеристика предметів, тобто зазначення ознак, що пов'язані з висунутими версіями про обставини порушення встановлених правил обігу наркотичних (психотропних) лікарських засобів. У підсумковій частині протоколу можна зазначити: «Під час обшуку спеціаліст надав пояснення фармацевтичних, технічних термінів».

Детально описують предмети, наявні в приміщенні, у тій послідовності, у якій їх виявлено й оглянуто, у тому вигляді, який вони мали на момент виявлення. Під час огляду предметів описують такі характерні ознаки:

– назва наркотичного (психотропного) лікарського засобу, його кількість, фасування, вид, колір, вага, вид пакування,

маркування пакувань (назва й адреса виробника, дозування, латинська назва речовини), пігулок та ампул, нанесені на пігулках написи або знаки;

– якщо це порошок чи інші сипкі речовини – кількість, вигляд, колір, запах, вага, наявність сторонніх речовин, вид пакування, фасування, маркування пакувань;

– якщо це ампули, то у протоколі обшуку зазначають: 1) кількість і розміри ампул; 2) наявність написів на ампулах, їх зміст; 3) стан запайки ампул; 4) колір рідини, що знаходиться в ампулах; 5) заповнення рідиною ампул (у міліметрах); 6) наявність осаду [6, с. 35].

В усіх випадках виявлені сліди пальців рук неодмінно описують у протоколі обшуку, де зазначають: місце виявлення, кількість слідів та їх розміщення, опис поверхні предмета, стан поверхні предмета, вид слідів, тип узору, форму та розмір сліду, спосіб виявлення та вилучення, пакування [7, с. 141].

У протоколі необхідно відображати конкретне місце вилучення предмета, докладно описувати його, а також зазначати порядок пакування й опечатування вилученого, скріплення підписами понятних.

У разі необхідності складають схему розміщення слідів на певному предметі, зазначаючи розміри. Схему розміщення виявлених слідів додають до протоколу обшуку. Додатково фотографують виявлені предмети та сліди. У протоколі наводять повний перелік усіх вилучених предметів. До протоколу долучають схематичні чи масштабні плани місця події, схеми, фотознімки, відеозапис.

Попри наявність значної кількості наукових розробок з питань здійснення обшуку у кримінальних провадженнях, подальшого дослідження потребують особливості проведення цієї слідчої (розшукової) дії під час розслідування незаконної реалізації через аптечні мережі наркотичних (психотропних) лікарських засобів, які частково відображено в цій статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.

2. Осмотр места происшествия / Э. А. Разумов, Н. П. Молибога. – Киев : РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

3. Розпізнавання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів / [А. П. Удод, С. О. Шимановський, В. Т. Машкін та ін.]. – Київ : МВС України, 1997. – 25 с.

4. Пошук, виявлення, фіксація та вилучення об'єктів у кримінальних провадженнях щодо наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : метод. рек. / [О. М. Стрільців, В. В. Арешонков, В. В. Юсупов та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 76 с.

5. Рівчаченко О. А. Розслідування незаконних дій з обладнанням для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Рівчаченко Олена Анатоліївна. – Київ, 2016. – 260 с.

6. Виявлення та ліквідація лабораторій з нелегального виготовлення синтетичних наркотиків (на основі досвіду правоохоронних органів Республіки Польща) : метод. рек. / [О. М. Стрільців, Д. Й. Никифорчук, О. П. Замошець та ін.]; за ред. О. М. Джужі. – Київ : КНУВС, 2008. – 48 с.

7. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін.]. – Київ : Центр учб. літ., 2015. – 544 с.

REFERENCES

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 9-10, 11-12, 13 [in Ukrainian].

2. Razumov, E.A., & Moliboga, N.P. (1994). *Osmotr mesta proisshestviia [Inspection of the scene]*. Kiev: RIO MVD Ukrainy [in Russian].

3. Udod, A.P., Shymanovskyi, S.O., & Mashkin, V.T. (et al.). (1997). *Rozpiznavannia narkotychnykh zasobiv, psykhotroynykh rehovyn ta prekursoriv [Recognition of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors]*. Kyiv: MVS Ukrainy [in Ukrainian].

4. Striltsiv, O.M., Areshonkov, V.V., & Yusupov, V.V. (et al.). (2016). *Poshuk, vyavlennia, fiksatsiia ta vyluchennia ob'ektiv u kryminalnykh provadzhenniakh schodo narkotychnykh zasobiv, psykhotroynykh rehovyn ta prekursoriv [Search, detection, fixation and seizure of objects in criminal proceedings against narcotic drugs, psychotropic substances and precursors]*. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

5. Rivchachenko, O.A. (2016). *Rozsliduvannia nezakonykh dii z obladnanniam dlia vyhotovlennia narkotychnykh zasobiv, psykhotroynykh rehovyn ta ikh analogiv [Investigation of illegal actions with equipment for the manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues]*. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Striltsiv, O.M., Nykyforchuk, D.J., & Zamoshets, O.P. (et al.). (2008). *Vyavlennia ta likvidatsiia laboratorii z nelegalnoho vyhotovlennia syntetychnykh narkotyktiv (na osnovi dosvidu pravoohoronykh orhaniv Respubliky Polscha)*

[Detection and liquidation of laboratories for the illegal manufacture of synthetic drugs (based on the experience of law enforcement agencies of the Republic of Poland)].

O.M. Dzhuzha (Eds.). Kyiv: KNUVS [in Ukrainian].

7. Piaskovskyi, V.V., Chornous, Yu.M., Ischenko, A.V., & Alieksieiev, O.O. (et al.). (2015). *Kryminalistyka [Criminalistics]*. Kyiv: Tsentr uchb. lit. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 13.07.2017
